

## ๘๖. ความถูกต้องกับความเห็นผิดพลาด

Accuracy against Misunderstanding

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

### ความสำคัญของบทความ

เมื่อสาธุชนทั้งหลายผู้ใฝ่ในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างจริงจัง ย่อมไม่เป็นผู้หวั่นไหวหรือผู้ฟุ้งซ่านที่เรียกว่า “วิกรมปมานสุต” และย่อมรักษาจิตให้ปราศจากนิวรณ์ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา อวิชชา อรติ อกุศลธรรมทั้งปวง จิตย่อมสว่างไสวด้วยปัญญาในสมาธินั้นๆ เกิด “ญาณทัสสนะ” ที่เห็นแจ้งในธรรมทั้งหลายตามเป็นจริงด้วยปัญญาในวิปัสสนา ให้ถึงขั้นที่เรียกว่า “อาโลกสตุญญ มนลิกโรติ” หมายถึง ทำไว้ในใจถึงแสงสว่าง มีแสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และแก้วมณี เป็นต้น ทั้งกลางวันหรือกลางคืนก็ไม่แตกต่างกัน แต่ต้องเป็น “แสงสว่างแห่งปัญญาหยั่งรู้และความรอบรู้ตามเป็นจริง” ที่เรียกอีกอย่างว่า “ยถาภูตญาณทัสสนะ” นั่นคือ “การเห็นของปลอมด้วยของจริง” คือ การเห็นแจ้ง “สมมติสังขะ” ด้วย “ปรหมัตสังขะ” ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรภาวนามีความรู้ชัดแห่งอภิญญาที่จะถึงปัญญาเห็นธรรมแห่งอริยสังขารธรรมได้ นั่นคือ “อริยสังข ๔” ที่ถึงพร้อมด้วยกิจ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) “ปริญญา” คือ การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์-ทุกขอริยสังข (๒) “ปหานะ” คือ การละ เป็นกิจในสมุทัย-ทุกขสมุทัยอริยสังข (๓) “สังนิกิจริยา” คือ การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ-ทุกขนิโรธอริยสังข และ (๔) “ภาวนา” คือ การเจริญ เป็นกิจในมรรค-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข สิ่งนี้ทั้งหลายคือความถูกต้องแห่งกระบวนการคิดของผู้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึง “อธิปัญญาสิกขา: สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ” อันเป็นจุดเริ่มต้นที่ถูกต้องแห่ง “อริยมรรคมีองค์ ๘” (อธิปัญญาสิกขา-อธิศีลสิกขา-อธิจิตตสิกขา) ที่ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาต้องชำระไตรสิกขาให้บริสุทธิ์สมบูรณ์ด้วย “วิสุทธิ ๗” เพราะฉะนั้น ความล้มเหลวในการปฏิบัติธรรมนั้น ย่อมเกิดจากความเข้าใจผิดพลาดไปจากความเป็นจริงโดยปรมาตถ์ในธรรมทั้งหลาย ไม่ว่า “สังขตธรรม” หรือ “อสังขตธรรม” ก็ตาม เพราะธรรมทั้ง ๒ ฝ่าย นี้ ต่างมีคุณสมบัติประการหนึ่งที่เหมือนกัน คือ “อนัตตตา” คือ ความไม่ใช่ตัวตน ด้วยสำคัญว่ามีตัวตนอยู่ (อัตตตัญญา) จึงเป็นความเห็นที่ผิด (มิจฉาทิฏฐิ) ในการปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องสมควรแก่ธรรม “ธัมมานุष्ठมปฏิบัติ-ธัมมานุष्ठมปฏิบัติ” จึงเป็นหัวใจสำคัญในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง การเริ่มที่ถูกต้อง ผลลัพธ์ย่อมถูกต้อง และการเริ่มต้นที่ผิด ผลลัพธ์ย่อมผิด อันเป็นไปตาม “กฎแห่งกรรม” อันเป็น “กฎธรรมชาติ” ที่ไม่ผิดเพี้ยนตามความเป็นจริงสูงสุด โดยปรมาตถ์ เพราะสามารถพิสูจน์ได้ด้วย (๑) ปัญญาในสมาธิ-ญาณทัสสนะ กับ (๒) ปัญญาในวิปัสสนา-ญาณ-วิชา-อภิญญา ฉะนั้น ภาวะที่ถูกต้องย่อมสัมปยุตต์ด้วย “โยนิโสมนสิการ” และภาวะที่ผิดย่อมสัมปยุตต์ด้วย “อโยนิโสมนสิการ” อันธรรมทั้ง ๒ ประการ ดังกล่าวนี จะเป็นบาทฐานสำคัญที่ทำให้เห็นแจ้งใน “ธรรม ๗” ได้แก่ (๑) กุศลธรรม (๒) อกุศลธรรม และ (๓) อภัยกตธรรม ด้วยเหตุนี้ ถ้ากล่าวว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต” จึงสมจริงตามที่ผู้รู้พรรณนาไว้ในพระไตรปิฎกครบสมบูรณ์ทุกประการ.



## บทความที่ ๘๖ ประจำปี ๒๕๕๘ – ความถูกต้องกับความเห็นผิดพลาด

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการคิดที่มนุษย์มีต่อ โลก–World ธรรมชาติ–Nature และ จักรวาล–Universe แล้ว “ปัญญาของมนุษย์” (Human Being Knowledge) ยังมีน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของที่มีอยู่จริง คือ “สรรพสิ่ง” (Reality) หรือจะเรียกว่า “สัจฉิภัตตะ” (Signified) ซึ่งมีมวลสารหรือมวลธรรมมากมโหฬารเกินสมองมนุษย์จะประมวลผลได้ จนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกว่า “อสงไขย” (อสงฺขิยา) คือไม่สามารถจะนับได้ อธิบายเกินการคำนวณที่จะทำได้ (Incalculable) ให้พิจารณาในบทพรรณนาที่ว่า:

**อสงไขย** ที่มีเบื้องปลายอันใคร ๆ ตามไปไม่รู้ มี ๔ คือ หมู่สัตว์ ๑ อากาศ ๑

จักรวาลที่ไม่มีที่สุด ๑ พระพุทธญาณ ที่ประมาณมิได้ อสงไขยเหล่านั้น ใครๆ ก็ไม่อาจรู้ได้.

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 12 FILE 73)

แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “อสงไขย” (อสงฺขิยา) มีความเกี่ยวข้องกับ คำว่า “กัป–กัลป์: กปฺป” (Aeon: การแบ่งระยะเวลาทางธรณีวิทยาออกเป็น ๒ สมัย ๑ ระยะเวลาที่ยาวนานไม่สิ้นสุด ๑ ชั่วโมงวันคร ๑) อันเป็นหน่วยมาตรวัดช่วงเวลา ให้พิจารณานิยามของ คำว่า “กัป–กัลป์: กปฺป” ดังนี้

“กัป–กัลป์: กปฺป” (Aeon) หมายถึง กาลกำหนด กำหนดอายุของโลก ระยะเวลายาวนานเหลือเกินที่กำหนดว่าโลก คือ “สกลจักรวาล” ประดั้ครั้งหนึ่ง (ศาสนาฮินดูว่าเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของพระพรหม) ท่านให้เข้าใจด้วยอุปมาว่า: “เปรียบเหมือนมีภูเขาศิลาล้วน กว้าง ยาว สูง ด้านละ ๑ โยชน์ทุก ๑๐๐ ปี (Century) มีคนนำฝ้าน้ำเอียงเอียงอย่างดีมาลูบครั้งหนึ่ง จนกว่าภูเขานั้นจะสึกหรอสิ้นไป กัปหนึ่งยาวนานกว่านั้น” หรือ กำหนดอายุของมนุษย์หรือสัตว์จำพวกนั้นๆ ในยุคนั้นๆ เรียกเต็มว่า ‘อายุกัป’ เช่นว่า อายุกัปของคนยุคนี้ ประมาณ ๑๐๐ ปี

แต่ถ้าต้องการศึกษาอย่างละเอียดตามคติโบราณนั้น “กัป–กัลป์: กปฺป” (Aeon) ย่อมประกอบด้วยช่วงเวลา ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) มหากัป (๒) อสงไขยกัป (๓) อันตรกัป (๔) อายุกัป ดังนี้

๑. **มหากัป** กัปใหญ่ คือ กำหนดอายุของโลก อันหมายถึงสกลพิภพ

๒. **อสงไขยกัป** กัปอันนับเวลามีได้ คือ ส่วนย่อย ๔ แห่งมหากัป ครอบรอบ ๔ อสงไขยกัปนี้ เป็นมหากัปหนึ่ง ได้แก่

๑) **สังวัฏฏกัป** (เรียกเต็มว่า สังวัฏฏอสงไขยกัป) กัปเสื่อม คือ ระยะเวลาที่โลกเสื่อมลงจนถึงวินาศ

๒) **สังวัฏฏฐายีกัป** (สังวัฏฏฐายีอสงไขยกัป) ระยะเวลาที่โลกพินาศแล้วทรงอยู่



๓) **วิวัฏฏกัป** (วิวัฏฏอสงไขยกัป) กัปเจริญ คือ ระยะเวลาที่โลกกลับเจริญขึ้น

๔) **วิวัฏฏฐายีกัป** (วิวัฏฏฐายีอสงไขยกัป) ระยะเวลาที่โลกเจริญแล้วทรงอยู่

๓. **อัตรกัป** กัปในระหว่าง ได้แก่ ระยะเวลาที่หมู่มนุษย์เสื่อมจนส่วนใหญ่พิณาศแล้ว ส่วนที่เหลือดีขึ้นเจริญขึ้น และมีอายุยืนยาวขึ้นจนถึงอสงไขย แล้วกลับทรามเสื่อมลง อายุสั้นลงๆ จนเหลือเพียงสิบปีแล้วพิณาศ ครอบรอบนี้เป็นอัตรกัปหนึ่ง และ ๖๔ อัตรกัปเช่นนั้น เป็น ๑ อสงไขยกัป

๔. **อายุกัป** กำหนดอายุของสัตว์จำพวกนั้นๆ เช่น อายุกัปของมหาพรหมเท่ากับ ๑ อสงไขยกัป

โดยทั่วไป คำว่า “กัป-กัลป์: กปฺป” (Aeon) ที่มาโดยๆ มักหมายถึง “มหากัป” แต่หลายแห่งหมายถึง “อายุกัป” เช่น ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ได้ทรงเจริญอิทธิบาท ๔ เป็นอย่างดีแล้ว หากทรงจำนง จะทรงพระชนม์อยู่ตลอดกัปหรือเกินกว่ากัปก็ได้ “กัป-กัลป์: กปฺป” ในที่นี้ หมายถึง “อายุกัป” คือ จะทรงพระชนม์อยู่จนครบกำหนดอายุของคนในยุคนั้นเต็มบริบูรณ์ คือ เต็ม ๑๐๐ ปี หรือเกินกว่านั้น ก็ได้ ตามคติที่บางคัมภีร์ประมวลมาบันทึกไว้ ฟังทราบ ว่า “ตลอดมหากัป” (“กปฺป” แปลว่า ตลอดกัป สิ้นกัป) นั้น พระพุทธเจ้าจะอุบัติเฉพาะแต่ใน “วิวัฏฏฐายีกัป” คือ ในระยะเวลาที่โลกกลับเจริญขึ้น และกำลังทรงอยู่ เท่านั้น และ “กัป-กัลป์: กปฺป” เมื่อจำแนกตามการอุบัติของพระพุทธเจ้า มี ๒ อย่าง ได้แก่

๑. **สุญกัป** กัปสูญ หรือ กัปว่างเปล่า คือ กัปที่ไม่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ (รวมทั้งไม่มี พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พระพุทธสาวก และ พระเจ้าจักรพรรดิธรรมราชา ด้วย)

๒. **อสุญกัป** กัปไม่สูญ หรือ กัปไม่ว่างเปล่า คือ กัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ แยกย่อยเป็น ๕ ประเภท ได้แก่

๑) **สารกัป** (กัปที่มีสาระขึ้นมาได้โดยมีพระพุทธเจ้ามาอุบัติ) คือ กัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ พระองค์เดียว

๒) **มณฑกัป** (กัปเยี่ยมยอด) คือ กัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๒ พระองค์

๓) **วรกัป** (กัปประเสริฐ) คือ กัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๓ พระองค์

๔) **สารมณฑกัป** (กัปที่มีสาระเยี่ยมยอดยิ่งกว่ากัปก่อน) คือ กัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๔ พระองค์

๕) **ภัทกัป** (ภัทกัป หรือ ภัทธกัปก็ได้ กัปเจริญ หรือกัปที่ดีแท้) คือ กัปที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๕ พระองค์ กัปปัจจุบัน เป็นภัทกัป มีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๕ พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมน์ พระกัสสปะ พระโคตรมะ ที่อุบัติแล้ว และ พระเมตไตรย์ ที่จะอุบัติต่อไป



นอกจากนี้ ในศาสนาฮินดู ถือว่า ๑ กัป (รูปสันสกฤตเป็น ‘กัลป์’) อันเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของพระพรหม (กลางวันเป็น “อุทัยกัป” คือ กัปรุ่ง กลางคืนเป็น “ชยกัป” คือ กัปมลาย) ตั้งแต่โลกเริ่มต้นใหม่จนประลัยไป รอบหนึ่งนั้น มี ๒,๐๐๐ มหายุค แต่ละมหายุคยาว ๔,๓๒๐,๐๐๐ ปี โดยแบ่งเป็น ๔ ยุค (จตุยุค-จตุรยุค) เริ่มจากระยะกาลที่มนุษย์มีศีลธรรมและร่างกายสมบูรณ์งดงาม แล้วเสื่อมทรามลง และช่วงเวลาของยุคก็สั้นเข้าตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- (๑) “กฤตยุค” ยุคที่โลกอันพระพรหมสร้างเสร็จแล้ว มีความดีงามสมบูรณ์อยู่ดังลูกเต๋าด้าน “กฤต” ที่มี ๔ เต็ม เป็นยุคศีลเลิศ ๑,๗๒๘,๐๐๐ ปี (“สัตตยุค” คือ ยุคแห่งสัจจะ ก็เรียก หรือ ไทยเรียก “กฤตายุค”)
- (๒) “เตรตายุค” ยุคที่มีความดีงามถอยลงมา ดังลูกเต๋าด้าน “เตรตา” ที่มี ๓ เต็ม ยังเป็นยุคที่ดี ๑,๒๕๖,๐๐๐ ปี (ไทยเรียก “ไตรตายุค”)
- (๓) “ทวาปรยุค” ยุคที่ความดีงามเสื่อมทรามลงไปอีก ดังลูกเต๋าด้าน “ทวาปร” ที่มี ๒ เต็ม เป็นยุคที่มีความดีพอทรงตัวได้ ๘๖๔,๐๐๐ ปี (ไทยเรียก “ทวาปรยุค”)
- (๔) “กัลียยุค” ยุคที่เสื่อมทรามถึงที่สุด ดังลูกเต๋าด้าน “กัลย” ที่มีเพียงแต้มเดียว เป็นยุคแห่งความเลวร้าย ๔๓๒,๐๐๐ ปี

ข้อพึงระวัง อย่าเกิดความพินเพื่อนสับสนระหว่างความจริงในพระพุทธศาสนากับลัทธิศาสนาอื่น จะทำให้เป็นงงวยในการศึกษาพระธรรมมากยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นเสียดสีได้ เพราะปฏิบัติธรรมอยู่ดี ก็กลายร่างเป็น “ร่างทรง” ไปเสียอย่างนั้น คือ มีแก๊งเทพมาขอฮิมร่างไปใช้ประกอบอาชีพช่วงคราวไม่ค้างคืน ลงทรงเต็มร่างตามที่เชิญมาเท่านั้น ศัพท์บัญญัติบางคำในพระพุทธศาสนาก็เลือกใช้ “ภาษาบาลีสันสกฤต” โดยตรง อาจมีนิยามความหมายคล้ายกันหรือแตกต่างกัน เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพระธรรมควรตรวจสอบกับพจนานุกรมด้านพุทธศาสตร์ อย่าไปพยายามกำหนดรู้ด้วยตนเอง เดียวกลายเป็นร่างทรงแบบไม่รู้ตัว ในข้อประเด็นนี้ มีข้อพึงสังเกตว่า พระพุทธศาสนานั้น เกิดอุบัติขึ้นท่ามกลางศาสนาพราหมณ์และฮินดู (ฮินดูเกิดขึ้นภายหลังช่วงพระพุทธศาสนาแข็งแกร่งในสังคมอินเดียโบราณ เพราะทนคูปาฏิหาริย์ทางปัญญาของพระพุทธศาสนาไม่ได้ ก็พยายามกล่าวอ้างว่า พระพุทธเจ้าเป็นปางหนึ่งของ “อวตาร” คือ การลงมาเกิด การแบ่งภาคมาเกิด เป็นความหมายในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู เช่น พระนารายณ์อวตาร คือ แบ่งภาคลงมาจากสวรรค์มาเกิดเป็นมนุษย์ เป็นต้น ซึ่งไม่เป็นจริง เพราะพุทธเจ้าคือมนุษย์ผู้บริสุทธิ์ด้วยไตรสิกขา ที่เรียกว่า “วิสุทธิเทพ” [ข้อ ๓ ในเทพ ๓: เทพเจ้า เทวดา] คือ มนุษย์ผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลายและกองทุกข์ทั้งปวงจนกลายเป็นเทพได้ ไม่ใช่เทพมาเป็นมนุษย์) ประการสำคัญ อย่าลืมนะว่า เจ้าชายสิทธัตถะประสูติในราชสกุลที่นับถือศาสนาพราหมณ์ มีมเหสีฤาษีใหญ่ที่นับถือมาก คือ “อสิตดาบส-กาศเทวิลดาบส” ผู้อาศัยอยู่ข้างเขาหิมพานต์ ผู้คุ้นเคยและเป็นที่นับถือของราชสกุล ได้ทราบข่าวว่า พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะประสูติใหม่ จึงเข้าไปเยี่ยม พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบ ตรัสสั่งให้เชิญเข้าไปนั่ง ณ อาสนะอันสมควรแล้ว ทรงอภิวัตและปราศรัยตามควรแล้ว ทรงอุ้มพระราชโอรสออกมาเพื่อจะให้นมัสการพระดาบส พระดาบสเห็นพระโอรส



นั้น มีลักษณะต้องด้วยตำหรับมหาบุรุษลักษณะ ซึ่งมีคำทำนายคติเป็น ๒ คือ (๑) ถ้าได้ครองฆราวาส จักได้เป็นจักรพรรดิราชครองแผ่นดิน มีสมุทราชา ๔ เป็นขอบเขต และ (๒) ถ้าออกทรงผนวช จักได้ตรัสเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสดาเอกในโลก ครั้นได้เห็นอัศจรรย์อย่างนั้นแล้ว มีความเคารพนับถือในพระราชโอรสนั้นมาก ลูกขึ้นกราบลงที่พระบาททั้งสองของพระโอรสนั้นด้วยศิระของตนแล้ว กล่าวคำทำนายลักษณะของพระราชโอรสนั้น ตามมหาบุรุษลักษณะพยากรณ์ศาสตร์นั้นแล้ว ถวายพระพระลา กลับไปอาศรมแห่งตน (**พุทธประวัติ เล่ม ๑**, หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี, พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ๒๕๑๘, หน้า ๑๓-๑๘) และประเด็นสำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาท่ามกลางลัทธิและศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์และฮินดู โดยมีอริยสาวกขอตถาคตมาจากพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นส่วนใหญ่ เมื่อพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสในพระธรรมของตถาคตดีแล้ว พระองค์จะทรงให้บวชทันที ที่เรียกว่า “**สมณพราหมณ์**” เป็นต้น และการเข้ามาถือเป็นพุทธนั้น เป็นการทำลายระบบความเชื่อในคติของลัทธิพราหมณ์เกี่ยวกับ “**ระบบวรรณะ**” (กษัตริย์-พราหมณ์-แพศย์-ศูทร) พราหมณ์เป็นวรรณะนักบวชและเป็นเจ้าพิธี ถือตนว่าเป็นวรรณะสูงสุด เกิดจากปากพระพรหม เมื่อทำพิธียอมได้ลาภสักการะเป็นสิ่งตอบแทน แต่พระพุทธรูปศาสนาอื่น ไม่ได้เน้นการได้ลาภสักการะเป็นเครื่องตอบแทน แต่เน้นการบริจาทนทานเท่าที่จำเป็นไม่ใช่ทำบุญเพื่อหวังสิ่งแลกเปลี่ยนตอบแทนระหว่างผู้ให้กับผู้รับ ถ้าคนในสังคมอินเดียโบราณตอนนั้น นับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น คนที่เดือดร้อนคือ “**พราหมณ์เจ้าพิธี**” ฉะนั้น จึงต้องออกลัทธิใหม่ขึ้นมา คือ “**ลัทธิฮินดู**” เพื่อให้เกิดความใกล้เคียงกับแนวคิดของพระพุทธศาสนา ฉะนั้น รูปสักการะของเทพฮินดูจึงบุกวัดวาอารามของพุทธจนทุกวันนี้ แต่ไม่น่าใช่การสนธิกำลังระหว่างพระอริยสาวกของตถาคตกับพราหมณ์เจ้าพิธีเพื่อแบ่งสาธุชนผู้ศรัทธากัน แต่ผู้จะเป็นพุทธะจริงๆ ก็ควรใช้ปัญญาและเหตุผลไตร่ตรองให้ดีว่า อะไรคือ “**มัชฌิมาปฏิปทา**” ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระสัทธรรมไว้ดีแล้ว เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาและกองทุกข์ และในบรรดาพุทธบริษัททั้งหลายนั้น ย่อมมีหน้าที่ปกป้องและสืบทอดพระสัทธรรมที่ถูกต้องเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องไปสนธิกำลังกับใคร เพราะความจริงแท้แน่นอน “**พระพุทธศาสนามีพระรัตนตรัยบริสุทธิสูงสุดอยู่แล้ว**” และมีไว้สำหรับผู้มีปัญญาที่เข้าถึงเท่านั้น “**คนโง่ก็เดินทางตามภาษาคนโง่ ส่วนคนฉลาดก็เดินทางตามภาษาคนฉลาด**” แล้วท่านอยากเป็นเช่นใด หรือจะเลือกแบบผสมผสานกำลังทั้งหมด ทั้ง เทพเทวดา ผีสางนางไม้ และ พลังจักรวาล เข้าไปด้วย กลายเป็น “**ลัทธิโจ๊ก-ศาสนาโจ๊ก**” หรือ “**Joke Sectarian Tenets**” คือ ชุมนุมลัทธิตลก ให้สังเกตห้องพระมีทุกศาสนามารวมกัน แล้วพอดกกลางคืนจะนอนหลับตาลงได้อย่าง น่าจะมีกรโต้วาทีกันระหว่างลัทธิตลอดทั้งคืน เพราะหนักเข้าจะมีพวกชาตานหรือปีศาจมาขอเข้าร่วมด้วยก็ได้ สิ่งนี้คือ “**ลัทธิผู้ลึกลับ**” เพราะไม่มีปัญญาอย่างแน่นอน ถ้าดวงชายเข้าไปอีก พระเสาร์แทรก พระจันทร์หน้าย มีพวกกะเทยหลวงกะเทยใหญ่กะเทยน้อยมาร่วมด้วย ก็หาซื้อตั้งลัทธิเอาเองก็แล้วกัน นี่ไม่ใช่ชีวิตของโง่อย่างแน่นอน อย่างมั่ว จนไม่มีทางเดิน ก็แล้วกัน



ในคราวนี้ให้กลับมาพิจารณาถึงเรื่อง “กัปป-กัปป: กปฺป” (Aeon: ไม่ใช่พวกปล่อยเงินกู้ยืมครีตชาวบ้าน) ซึ่งเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับ “สัจฉิกัตถะ” (Signified) หรือ “สรรพสิ่ง” (Reality) อันหมายถึง “ธรรมชาติแห่งจักรวาล” (Nature of the Universe) ไม่ว่าจะ เป็น (๑) รูปธรรม-Concrete หรือ (๒) นามธรรม-Abstract ก็ตาม แต่เป็นเรื่อง “สิ่งไม่มีชีวิต-อนินทรีย์” แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งสนใจโดยตรงเกี่ยวกับธรรม ๒ ประการ ที่เรียกว่า “ธรรม ๒” หมายถึง “สภาวะ-States สิ่ง-Things ปราภฏการณ-Phenomena” โดยพิจารณาตามนัยของ “ปรมัตถธรรม ๔” คือ สภาวะที่มีอยู่โดยปรมัตถ์ สิ่งที่เป็นจริง โดยความหมายสูงสุด ซึ่งทั้งหมดคือ “นามรูป-ขันธ ๕” ที่ปราศจากกิเลสตัณหาเข้าครอบครอง เพื่อจะใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา “นามรูป-ขันธ ๕” (สังขตธรรม-สิ่งที่เหตุปัจจัยปรุงแต่ง) ที่มีกิเลสตัณหาครอบครอง หรือกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ทั้งหลายไว้ด้วยวิญญูะ (กิเลส-กรรม-วิบาก) ได้แก่

(๑) “รูปธรรม-รูปีโน ธมฺมา-Corporeality” คือ สภาวะอันเป็นรูป สิ่งที่มีรูป ได้แก่ รูปขันธทั้งหมด ได้แก่ “รูป” คือ สภาวะที่เป็นร่าง พร้อมทั้งคุณสมบัติและอาการ นั่นคือ (๑) “มหากุตุรูป ๔” คือ รูปใหญ่ รูปเดิม” ได้แก่ (๑) “ปฐวีธาตุ” คือ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่, สภาวะอันเป็นหลักที่ตั้งที่อาศัยแห่งสหัสชาตรูป เรียกสามัญว่า “ธาตุแข็งแข็ง-ธาตุดิน” (๒) “อาโปธาตุ” คือ สภาวะที่เอิบอาบหรือคลุมซึม หรือซ่านไป ขยายขนาด ผืนก พูนเข้าด้วยกัน เรียกสามัญว่า “ธาตุเหลว-ธาตุน้ำ” (๓) “เตโชธาตุ” คือ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญว่า “ธาตุไฟ” (๔) “วาโยธาตุ” คือ สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ และกำจุน เรียกสามัญว่า “ธาตุลม” และ (๒) “อุปาทายรูป ๒๔” คือ รูปอาศัย รูปสืบเนื่อง

(๒) “อรูปธรรม-อรูปีโน ธมฺมา-Incorporeality” คือ สภาวะมิใช่รูป สิ่งที่ไม่ใช่รูป ได้แก่ นามขันธ ๔ และ นิพพาน ได้แก่ (๑) “จิต” คือ สภาวะที่คิด ภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์ นั่นคือ “จิต ๘๘” (๒) “เจตสิก” คือ สภาวะที่ประกอบกับจิต คุณสมบัติและอาการของจิต นั่นคือ “เจตสิก ๕๒” (๓) “นิพพาน” คือ สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง สภาวะที่ปราศจากตัณหา นั่นคือ “นิพพาน ๒” ได้แก่ (๑) “สุอุปาทิสถนิพพาน” คือ นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ กับ (๒) “อนุปาทิสถนิพพาน” คือ นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ

ในความเข้าใจถึงสภาวะธรรมทั้งหลายนั้น นอกจาก “ธรรม ๒” แล้ว ยังควรทำความเข้าใจถึง “ธรรม ๓” อีกนัยหนึ่งต่างหาก ซึ่งเป็นขั้นตอนแบ่งระดับคุณภาพจิตตาม “ภูมิ ๔” ซึ่งหมายถึงเกณฑ์การแบ่งภูมิของจิต กับความรู้ความเข้าใจอันเป็นปัญญาที่เกิดขึ้น คือ “ธรรม ๓” ดังนี้



“ภูมิ ๔” หมายถึง **ชั้นแห่งจิต-ระดับจิตใจ-ระดับชีวิต** ได้แก่

- (๑) “**กามาวจรภูมิ**” คือ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม ระดับจิตใจที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือ ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ ระดับจิตใจของสัตว์ในกามภพทั้ง ๑๑ ชั้น
- (๒) “**รูปาวจรภูมิ**” คือ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้ฌานหรือผู้อยู่ในรูปภพทั้ง ๑๖ ชั้น
- (๓) “**อรุฬาวจรภูมิ**” คือ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนอรุฬารูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้อรูปฌาน หรือผู้อยู่ในอรุฬภพทั้ง ๔ ชั้น
- (๔) “**โลกุตตรภูมิ**” คือ ชั้นที่พ้นจากโลก ระดับแห่งโลกุตตรธรรม ระดับจิตใจของพระอริยเจ้าอันพ้นแล้วจากโลกียภูมิ ๓ ข้างต้น — ข้อนี้ในบาลีที่มา เรียกว่า “**อปริยาบັນนภูมิ**” คือ ชั้นที่ไม่นับเนื่องในวัฏฏะ ระดับที่ไม่ถูกจำกัด

“**ธรรม ๓**” หมายถึง “**สภาวะ-States สิ่ง-Things ปรากฏการณ์-Phenomena**” ได้แก่

- (๑) “**กุศลธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นกุศล สภาวะที่ฉลาด ดึงม เอื้อแก่สุขภาพจิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ได้แก่ “**กุศลมูล ๓**” กิเลส “**นามขันธ์ ๕**” ที่สัมปยุตด้วยกุศลมูลนั้น กิเลส “**กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม**” ที่มีกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน กิเลส กล่าวสั้นว่า “**กุศลในภูมิ ๔**”
- (๒) “**อกุศลธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นอกุศล สภาวะที่ตรงข้ามกับกุศล ได้แก่ “**อกุศลมูล ๓**” และ กิเลสอันมีฐานเดียวกับอกุศลมูลนั้น กิเลส “**นามขันธ์ ๕**” ที่สัมปยุตด้วยอกุศลมูลนั้น กิเลส “**กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม**” ที่มีอกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน กิเลส กล่าวสั้นว่า “**อกุศลจิตอุปบาท ๑๒**”
- (๓) “**อัพยาตธรรม**” คือ ธรรมที่เป็นอัพยากต สภาวะที่เป็นกลางๆ ซึ่งขาดลงมิได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล ได้แก่ (๑) “**นามขันธ์ ๕**” ที่เป็นวิบากแห่งกุศลและอกุศล เป็นกามาวจรก็ตาม รูปาวจรก็ตาม อรูปาวจรก็ตาม โลกุตตระก็ตาม อย่างหนึ่ง (๒) ธรรมทั้งหลายที่เป็นกิริยา มิใช่กุศล มิใช่อกุศล มิใช่วิบากแห่งกรรม อย่างหนึ่ง (๓) รูปทั้งปวง อย่างหนึ่ง (๔) “**อสังขตธาตุ**” คือ “**นิพพาน**” อย่างหนึ่ง กล่าวสั้น คือ “**วิบากในภูมิ ๔-กิริยาอัพยากตในภูมิ ๓-รูป-และ-นิพพาน**”

ฉะนั้น ธรรมทั้งหลาย (สังขตธรรม-อสังขตธรรม) เหล่านี้ ย่อมเกิดอุบัติขึ้นภายในตนก่อน ที่ตนเองต้อง “**ระลึกได้-สติ**” และเกิด “**ความรอบรู้-สัมปชัญญะ**” อย่างจริงจัง นั่นคือ ความรู้แจ้ง รู้แทงตลอด หรือ ตรัสรู้ (วิชา-ปฏิเวธ-สัมโพธิ) เพราะฉะนั้น เรื่อง “**สติ**” คือ การระลึกที่ทำให้จิตเห็นแจ้งอย่างถูกต้องในสภาวะธรรมตามเป็นจริง เกิดความเข้าใจถูกต้อง (สัมปชัญญะ) ขึ้นด้วย เพราะมีกระบวนการคิด การพิจารณา ที่ถูกวิธีและอย่างฉลาด (โยนิโสมนสิการ) มีปัญญาที่เห็นการเกิดและการดับของธรรมทั้งหลายอย่างถูกต้อง (อนุโลมปฏิจจสมุปบาท-ปฏิโลมปฏิจจสมุปบาท) โดยมนสิการกรรมฐานให้บ่อยๆ ให้มากอยู่เรื่อยๆ ด้วย “**สติปัญ**



ฐาน ๔” ซึ่งหมายถึง “อนุปัสสนา” คือ การพิจารณาสภาวะธรรมบ่อยๆ เพื่อให้เกิดปัญญา ดังนี้

“สติปัฏฐาน ๔” หมายถึง ที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาลึกลงไปถึงให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน ซึ่งทำให้ถึง “อนัตตานุปัสสนายถาภูตญาณ” [ยถา ปชานัน] นั่นคือ ปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ในความหมายรวมๆ ฉะนั้น การเจริญธรรม “มหาสติปัฏฐาน ๔” นี้ เป็นด่านแรกแห่งการปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า “อริยมรรค” ได้แก่

(๑) “กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา โดยจำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่าง คือ (๑) “อานาปานสติ” กำหนดลักษณะลมหายใจเข้าออก “อัสสาสะ-ปัสสาสะ” ควรใช้เจริญตามในขั้นแรก (๒) “อิริยาบถ” กำหนดรู้ทันอิริยาบถ (๓) “สัมปชัญญะ” สร้างสัมปชัญญะในการกระทำ ความเคลื่อนไหวทุกอย่าง (๔) “ปฏิกูลมนสิการ” พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประสมเข้าเป็นร่างกายนี้ (๕) “ชาตุมนสิการ” พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ และ (๖) “นวสีวิภิกา” พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไปใน ๘ ระยะเวลา ให้เห็นคตินิกรรมคาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก-กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

(๒) “เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็น สุขก็ดี-ทุกข์ก็ดี-เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส [มีเครื่องหล่อ-วัตถุ] และเป็นนิรามิส [เป็นอิสระ] ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

(๓) “จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่มี ราคะ-ไม่มีราคะ-มีโทสะ-ไม่มีโทสะ-มีโมหะ-ไม่มีโมหะ-เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว-ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น อย่างไรก็ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

(๔) “ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นีวรณ ๕-ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-โพชฌงค์ ๗-อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ





ในการพัฒนาสติให้ดำรงมั่น ไม่หวั่นไหวไปกับโลกธรรมทั้งหลายนั้น ย่อมอาศัย “กาย-เวทนา-จิต-ธรรม” ที่เครื่องระลึกของสติ และเป็นเครื่องเรียนรู้ของสัมปชัญญะ ไปพร้อมๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาสติให้เกิดความบริสุทธิ์ (สัมมาสติ พร้อมให้เกิด สัมปชัญญะ ๔) ด้วย “สัมมาสมาธิ” (รูปฌาน ๔) เรื่องเหล่านี้ ดูเหมือนเป็นเรื่องง่ายๆ สามัญ ไม่ต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ที่ไหนได้ จะบรรลุนิพพานหรือทะลุธรรมก็เกิดจากตรงนี้ นี่เอง ถ้าสติไม่เต็มบาท สัมปชัญญะวินแหง ก็รับประกันได้เลย เสียเวลานั่งสมาธิ เพราะมันผิดทางผิดวิธีที่จะเป็นจริง มันไม่ถูกต้อง มันเกิดความคิดที่ผิดพลาดไปแล้ว ความมีสติสัมปชัญญะจึงเป็นเรื่องใหญ่ในการเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม องค์ความรู้ทั้งหลายให้พิจารณาจากกายของตนเองเป็นหลัก “กายคตาสติ” คือ **สติอันไปในกาย** นั่นคือ กำหนดพิจารณากายนี้ ให้เห็นว่าประกอบด้วยส่วนต่างๆ อันไม่สะอาด ไม่งาม นำรังเกียจ เป็นทางรู้เท่าทันสภาวะของกายนี้ มิให้หลงใหลมัวเมา จนจิตรวมลงเป็นสมาธิ (อุปจารสมาธิ-อัปปนาสมาธิ) เมื่อจิตปราศจากนิวรณ์ได้ “สติ” (ดำรงมั่น-อุปปัฏฐาน การเห็นด้วยญาณ-ญาณทัสสนะ) กับ “สัมปชัญญะ” (ปลงใจเชื่อ-อธิโมกข์ จนเกิดญาณ เกิดแสงสว่างแห่งปัญญา) ย่อมบริสุทธิ์ปราศจากอกุศลธรรมทั้งหลายไปด้วยเช่นกัน ความแตกฉานทางปัญญา (ปฏิสัมภिता) นั้น ไม่ได้เกิดง่ายดังที่คิด ทุกอย่างกินเวลามากน้อยแตกต่างกัน มันขึ้นอยู่กับใครจะทำได้มากน้อยกว่ากัน ผลที่ได้ก็แตกต่างกันไปตามบุคคล ไม่ต้องไปอิงลาคนอื่น หรือไม่ยินดียินร้ายกับความสำเร็จของผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม ให้เข้าใจว่า การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ย่อมเป็นข้อประพฤติปฏิบัติที่ไม่ใช่เรื่องง่าย หรือการปฏิบัติแบบที่เป็นทางดำเนินที่ง่ายให้ถึงจุดหมาย คือ **“ความหลุดพ้นหรือความสิ้นอาสวะ”** แต่เรียกว่า **“ทุกขาปฏิบัติ ทันธาภิญญา”** (ทุกขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญญา) คือ **“ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า”** ฉะนั้น ก็ให้พิจารณาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้เวลาในการบำเพ็ญตบธรรมนานตามบทที่ว่า **“จตุโร จ อสงฺขิเย”** คือ **“สี่สงไขยแห่งมหากัปและแสนมหากัป”** (พระสูตรต้นคปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่ม ๕ ภาค ๓ - หน้า ๒๒-๒๓ FILE 74) มหากัปนี้นั้นสงเคราะห์เข้าด้วยสี่สงไขยกัป ด้วยสามารถแห่ง สังวัฏฏกัป ๑ สังวัฏฏัญญาขีกัป ๑ วิวัฏฏกัป ๑ วิวัฏฏัญญาขีกัป ๑ สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สี่สงไขยกัปเหล่านี้ **“สี่สงไขยกัป”** เป็นไฉน คือ สังวัฏฏกัป ๑ สังวัฏฏัญญาขีกัป ๑ วิวัฏฏกัป ๑ วิวัฏฏัญญาขีกัป ๑ ในกัปเหล่านั้น **“สังวัฏฏกัป”** มี ๓ คือ เตโชสังวัฏฏกัป ๑ อาโปสังวัฏฏกัป ๑ วาโยสังวัฏฏกัป ๑ **“แดนสังวัฏฏกัป”** มี ๓ คือ อาภัสสรา ๑ สุภกนิหา ๑ เวหฬผลา ๑ ก็ในกาลใดกัปย่อมเป็นไปด้วยไฟ ในกาลนั้นกัปเบื้องล่างจาก **“อาภัสสรา”** ย่อมถูกไฟไหม้ ในกาลใดกัปย่อมเป็นไปด้วยน้ำ ในกาลนั้นกัปเบื้องล่างจาก **“สุภกนิหา”** ย่อมถูกน้ำละลาย ในกาลใดกัปย่อมเป็นไปด้วยลม ในกาลนั้นกัปเบื้องล่างจาก **“เวหฬผลา”** ย่อมถูกลมกำจัด แต่โดยกว้างออกไปจักรวาลแสนโกฏิ ย่อมพินาศ ท่านกล่าวว่าเป็น **“อาณาเขตของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”** ในสังวัฏฏกัป ๓ เหล่านี้ มีลำดับการเกิด ดังนี้



- (๑) การทำลายเปลวไฟ น้ำ หรือ ลม ตั้งแต่หม่อมหม่อมยังกัปปให้พินาศตามลำดับ นี้เป็น “อสงไขย  
หนึ่ง” ชื่อว่า “สังวัฏฏกัปป”
- (๒) หม่อมหม่อมตั้งขึ้นเต็มจักรวาลแสน โภคิตั้งแต่การทำลายเปลวไฟอันยังกัปปให้พินาศ นี้เป็น  
“อสงไขยที่สอง” ชื่อว่า “สังวัฏฏฐายีกัปป”
- (๓) ความปรากฏแห่งดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ตั้งแต่หม่อมหม่อมตั้งขึ้น นี้เป็น “อสงไขยกัปปที่สาม”  
ชื่อว่า “วิวัฏฏกัปป”
- (๔) หม่อมหม่อมยังกัปปให้พินาศอีก ตั้งแต่ความปรากฏแห่งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ นี้เป็น  
“อสงไขยกัปปที่สี่” ชื่อว่า “วิวัฏฏฐายีกัปป”

ในกัปปเหล่านี้ การสงเคราะห์กัปปในระหว่าง ๖๔ กัปป ชื่อว่า “วิวัฏฏฐายีกัปป” ด้วยบทนั้นพึงทราบ  
ว่า “วิวัฏฏกัปป” เป็นต้น กำหนดด้วยกาลอันเสมอกัน อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า การสงเคราะห์กัปป  
ในระหว่าง ๒๐ กัปป ด้วยประการฉะนี้ “สี่อสงไขยกัปป” เหล่านี้เป็นหนึ่งมหากัปป ด้วยเหตุนี้ท่าน  
จึงกล่าวว่า “มหากัปป” นั้นนั้น สงเคราะห์ด้วย “สี่อสงไขยกัปป” ด้วยอำนาจแห่ง สังวัฏฏกัปป ๑  
สังวัฏฏฐายีกัปป ๑ วิวัฏฏกัปป ๑ วิวัฏฏฐายีกัปป ๑

ในอันดับต่อไป ให้พิจารณาถึง การอ้างคำว่า “สี่อสงไขยแสนกัปป เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ” ในการบำเพ็ญ  
ทศบารมีของพระศาสดา ดังนี้

### อรรถถาจริยาปิฎก

#### ในขุททนิกายชื่อว่าปรหมัตถทีปนี

(พระสุตตันตปิฎก ขุททนิกาย จริยาปิฎก เล่ม ๕ ภาค ๓ - หน้าที่ 3-7 FILE 74)

ขอความนอบน้อมจงมีแด่

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น

คันถารัมภกถา

(กลาเริ่มแต่งคัมภีร์)

พระจริยาเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพโลกของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงแสงหาคุณใหญ่  
พระองค์ใด ข้าพเจ้าขอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอนุภาพเป็นอนิจน โดย ผู้  
เป็นนายกเลิศของโลก.

พระจริยาสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะนำสัตว์ออกจากโลกด้วยพระธรรมใด ข้าพเจ้า  
ขอนมัสการพระธรรมอันอุดมนี้ อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชาแล้ว.



พระอริยสงฆ์ใด เป็นผู้ตั้งอยู่ในมรรคและผลสมบูรณ์ด้วยคุณ สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และ วิมุตติญาณทัศนะ เป็นค้ำมูล เป็นเนื่อนานบุญ ของเหล่าชนผู้มีความต้องการด้วยกุศล ข้าพเจ้าขอ นอบน้อมพระอริยสงฆ์นั้น ผู้เป็นเนื่อนานบุญอันยอดเยี่ยม.

บุญใด เกิดแต่การนอบน้อมนมัสการพระรัตนตรัย ขอข้าพเจ้า ปราศจากอันตราย ในที่ทั้งปวงด้วยเดชแห่งบุญนั้น.

บารมีใด มีทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อริยฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี อันเป็นบารมีชั้นอุกฤษฏ์ซึ่งบุคคลทำได้ยาก อัน พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงแสวงหาคุณใหญ่ประทับอยู่ ณ นิโครธารามในแคว้นสักกะ ทรง ประกาศอานุภาพแห่งสัมโพธิจริยา แห่งพระบารมีเหล่านั้น ทรงสะสมไว้ในกัทรกัปนี้.

ปิฎกใด ชื่อว่าจริยาปิฎกอันพระโลกนาถทรงแสดงแล้วแก่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรผู้ เป็นยอดแห่งพระสาวกทั้งปวง.

พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลายผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ได้รื้อยกรองปิฎกใดอันแสดงถึง เหตุสมบัติของพระศาสดา.

การพรรณนาอรรถที่ทำได้ยาก ข้าพเจ้าสามารถจะทำได้เพราะอาศัยนัยอันจำแนกสัมโพธิ สมการแห่งปิฎกนั้น.

เพราะการพรรณนาอันเป็นคำสอนของพระศาสดา จะทรงอยู่ การวินิจฉัยของบูรพจารย์ผู้เป็น ดังสีหะ จะดำรงอยู่ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะรักษาและยึดปิฎกนั้นอันเป็นนัยแห่งอรรถกถาเก่า อาศัย ชาติโดยประการทั้งปวงเป็นที่อาศัยได้ มิใช่เป็นทางแห่งคำพูด บริสุทธ์ด้วยดี ไม่วุ่นวาย เป็น ข้อวินิจฉัยอรรถอันละเอียดของพระเถระทั้งหลายผู้อาศัยอยู่ ณ มหาวิหาร แล้วจักทำการ พรรณนาอรรถแห่งจริยาปิฎกนั้น แสดงพระบารมีอันมีเนื้อความที่ได้แนะนำแล้วและควร แนะนำต่อไป.

ด้วยประการฉะนั้นขอท่านสาธุชนทั้งหลาย เมื่อหวังให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ตลอดกาลนาน จงพิจารณาอรรถแห่งปิฎกนั้น ซึ่งจำแนกไว้ดังนี้แล.



ในบทเหล่านั้นบทว่า “**จริยาปิฎก**” ชื่อว่า “**จริยาปิฎก**” ด้วยอรรถว่าอย่างไร ด้วยอรรถว่าเป็นตำราประกาศถึงพระจริยานุภาพของพระศาสดาในชาติที่เป็นอดีต จริงอยู่ “**ปิฎก**” ศัพท์นี้ มีอรรถว่า ตำรา คุณในบทมีอาทิว่า “**มาปิฎกสมุปาทเนน**” อย่างเชื่อโดยอ้าง “**ตำรา**” อีกอย่างหนึ่ง เพราะปริยัตินั้นเป็นดังภาษาประกาศอานุภาพของพระจริยาทั้งหลาย ในชาติก่อนของพระศาสดานั้นเอง ฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า “**จริยาปิฎก**” จริงอยู่ แม้อรรถว่าภาษาของท่านก็แสดงถึง “**ปิฎก**” ศัพท์ คุณในประโยคมีอาทิว่า “**อถ ปุริโส อากจุเจยฺย กุทาลปิฎกํ อาทาย**” ครั้นบุรุษเดินมา ก็ถือเอาจอบและ “**ตะกร้า**” มาด้วย.

อนึ่ง “**จริยาปิฎก**” ที่นับเนื่องอยู่ใน “**สุตตันตปิฎก**” ในปิฎก ๓ คือ วินัยปิฎก **สุตตันตปิฎก** อภิธรรมปิฎก. นับเนื่องอยู่ใน “**ขุททกนิกาย**” ในนิกาย ๕ คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย “**ขุททกนิกาย**”. สงเคราะห์เข้าใน “**คาถา**” ในองค์แห่งคำสอน ๘ องค์ คือ สุตตะ เคยยะ เวชยาकरणะ **คาถา** อุทาน อิติวุตตกะ ชาดกอะ อัပ္ภุตะ เวทัลละ. สงเคราะห์เข้าในธรรมชั้นเบ็ดเตล็ดในธรรมชั้น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น อันท่านผู้เป็นธรรมกัณฑ์ทศกริ ได้ประกาศไว้ดังนี้ :-

**เราได้ถือธรรมที่ปรากฏแก่เราจากพระพุทธเจ้า ๘๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น  
จากภิกษุ ๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น.**

โดยวรรคสงเคราะห์เข้าใน ๓ วรรค คือ อภิตตวรรค หัตถินาควรรค ยุชฌยวรรค. โดยจริยา  
สงเคราะห์เข้าในจริยา ๓ คือ ใน อภิตตวรรค ๑๐ ในหัตถินาควรรค ๑๐ ในยุชฌยวรรค ๑๕  
ใน ๓ วรรค อภิตตวรรค เป็นวรรคต้น. ในจริยา อภิตตจริยา เป็นจริยาต้น. คาถาดั้งของ  
อภิตตจริยานั้น มีอาทิว่า :-

**ความประพฤติทั้งหมด ในระหว่างสี่สงฆ์แสนกัป เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ.**

ต่อจากนี้ไปจะเป็นการพรรณนาอรรถของจริยาปิฎกนั้นตามลำดับ.  
จบ **คันถวรมภกถา**



ด้วยเหตุนี้ ในสมัยแห่งภักทกับที่พระศรีศาখনุโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ “อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ” ในชาติสุดท้ายนี้ พระพุทธองค์จึงเป็นผู้บรรลุ “มหาบรมธรรมแห่งพระนิพพาน” อย่างแท้จริงโดยไม่วิปริต อย่างจริงแท้แน่นอนไม่เป็นอื่น ผู้เป็นพระธรรมกายอย่างแท้จริง ด้วยคุณชาติแห่งความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ (๑) พระปัญญาคุณ (๒) พระวิสุทธิคุณ (๓) พระกรุณาคุณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พระปัญญาคุณ” นั้น ให้พิจารณาถึง “ทศพลญาณ” ของพระศาสดา ที่ทำให้พระองค์ทรงประกาศพระสัทธรรมเป็นเวลา ๒,๖๐๐ ปี จนถึงยุคปัจจุบันนี้ ได้แก่ จักขุ ๕ และ ทศพลญาณ (ซึ่งทั้งหมดรวมอยู่ใน “ปัญญาญาณ ๗๓”) ดังนี้

“จักขุ ๕” หมายถึง พระจักขุอันเป็นสมบัติของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้แก่

- (๑) “มังสจักขุ” คือ ตาเนื้อ นั่นคือ ทรงมีพระเนตรอันงาม มีอำนาจ เห็นแจ่มใส ไว และเห็นไกล
- (๒) “ทิพจักขุ” คือ ตาทิพย์ นั่นคือ ทรงมีพระญาณอันเห็นหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปต่างๆ กัน ด้วยอำนาจกรรม
- (๓) “ปัญญาจักขุ” คือ ตาปัญญา นั่นคือ ทรงประกอบด้วยพระปัญญาคุณยิ่งใหญ่ เป็นเหตุให้สามารถตรัสรู้หรือริยสัจธรรม เป็นต้น
- (๔) “พุทธจักขุ” คือ ตาพระพุทธรเจ้า นั่นคือ ทรงประกอบด้วยอินทริยปโรปริยัตตญาณ และอาสยานุสยญาณ เป็นเหตุให้ทรงทราบอรรถาธิบายและอุปนิสัยแห่งเวไนยสัตว์ แล้วทรงสั่งสอนแนะนำให้บรรลุคุณวิเศษต่างๆ ยังพุทธกิจให้บริบูรณ์
- (๕) “สมันตจักขุ” คือ ตาเห็นรอบ นั่นคือ ทรงประกอบด้วย “พระสัพพัญญุตญาณ” อันหยั่งรู้ธรรมทุกประการ



“ทศพลญาณ” หมายถึง พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่ทำให้พระองค์สามารถบันลือ  
ลีลนาท ประสาทพระศาสนาได้มั่นคง ได้แก่

- (๑) “**ฐานาฐานญาณ**” ปรินิพพานยังรู้ฐานะและอฐานะ คือ รู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดขั้น  
ของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ และแค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะ ในแง่  
ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรม เกี่ยวกับ “สมรรถวิสัยของบุคคล”  
ซึ่งจะได้รับ “ผลกรรม” ที่ดีและชั่วต่างๆ กัน
- (๒) “**กรรมวิปากญาณ**” ปรินิพพานยังรู้ผลของกรรม คือ สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่าง  
สลับซับซ้อน ระหว่าง “กรรมดี” กับ “กรรมชั่ว” ที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มองเห็น  
รายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อ “ผลของกรรม” อย่างชัดเจน
- (๓) “**สัตตคตคามินีปฏิปทาญาณ**” ปรินิพพานยังรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สுகคติ ทุกคติ หรือ  
พ้นจากคติ หรือปรินิพพานยังรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ “อรรถประโยชน์” ทั้งปวง กล่าวคือ “ทิฏฐุชัม  
มิกัตถะ-สัมปรายิกัตถะ-ปรมัตถะ” คือ รู้ว่าเมื่อปรารถนาจะเข้าถึงคติหรือประโยชน์ใด จะต้อง  
ทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร
- (๔) “**นानาธาตุนญาณ**” ปรินิพพานยังรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วย “ธาตุ” ต่างๆ เป็นอเนก คือ รู้  
สภาวะของธรรมชาติ ทั้งฝ่าย “อุปาทินนถสังขาร” และฝ่าย “อนุอุปาทินนถสังขาร” เช่น รู้จัก  
ส่วนประกอบต่างๆ ของชีวิต สภาวะของส่วนประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่  
ของมันแต่ละอย่าง อาทิ การปฏิบัติหน้าที่ของ “ขันธ-อายตนะ-ธาตุ” ต่างๆ ในกระบวนการ  
รับรู้ เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความแตกต่างกันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น
- (๕) “**นानาธิมุตตคตญาณ**” ปรินิพพานยังรู้ “อธิมุตติ” คือ รู้อัชสาสัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ แนวความ  
สนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ กัน
- (๖) “**อินทริยปโรปริยัตตญาณ**” ปรินิพพานยังรู้ความยิ่งและหย่อนแห่ง “อินทริย์” ของสัตว์ทั้งหลาย คือ  
รู้ว่าสัตว์นั้นๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคไหน เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มี  
อินทริย์อ่อน หรือแก่กล้า สอนง่าย หรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่
- (๗) “**ฉานาทีสังกิลเลสาทีญาณ**” ปรินิพพานยังรู้ความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว การออกแห่งฉานวิโมกข์  
สมาธิ และ สมาบัติ ทั้งหลาย
- (๘) “**ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ**” ปรินิพพานยังรู้อันทำให้ระลึกภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้
- (๙) “**จุตูปปาตญาณ**” ปรินิพพานยังรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม
- (๑๐) “**อาสวักขยญาณ**” ปรินิพพานยังรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย



ให้สังเกตว่า ไม่ได้เน้นความมีปัญญาล้ำเลิศพิเศษในเรื่องของโลกวิสัย (โลกียธรรม) แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้แจ้งโลกแล้ว ไม่มายุ่งเกี่ยวกับกิจการโลก เช่น การตลาดแบบ MLM: Multilevel Marketing พวกอาหารเสริมหรือสมุนไพร การตลาดระดับโลกด้วยการแบ่งเขตเศรษฐกิจเพื่อถ่วงดุลการค้า การค้นคว้าพลังงานทดแทนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์สงครามเพื่อจัดระเบียบโลกใหม่ หรือ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของโลกสมัยใหม่ เพราะความรู้รอบเหล่านี้ ไม่ใช่วิสัยของพระอรหันต์พึงใส่ใจ มันไม่ใช่เรื่อง “**กิจธุระของสงฆ์**” ที่พึงใส่ใจ ให้ใส่ใจเรื่อง “**มนสิการกรรมฐาน**” มากกว่า ไม่ใช่คิดสร้างระเบิดปรมาณูหรือยานอวกาศขนถ่ายพวกมนุษย์ดัดเหม็นไปโลกอื่น เพื่อสร้างอาณาจักรดวงดาวใหม่ แต่ให้ใส่ใจในเรื่อง “**สังสารทุกข์แห่งภวัคจักร**” เนื่องด้วยผู้เป็นพุทธะอยู่เหนือวิสัยแห่งวิญญูะ ที่เรียกว่า “**วิญญูะ-อมตธาตุ-พระนิพพาน**” เพราะฉะนั้น องค์ความรู้ส่วนใหญ่ของผู้เป็นพุทธะจึงเป็นเรื่อง “**ปัญญาญาณ**” ๑ “**ความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ**” ๑ “**ความมีเมตตาธรรม**” ๑ ฉะนั้น ความมีเมตตาธรรม ก็คือ “**กรุณาธิคุณ**” ที่ต่อสัตว์ทั้งหลายที่เป็นเวไนยสัตว์ ที่พอมีปัญหาที่จะสั่งสอนได้ ถ้าโง่มาๆ ก็ได้แค่ตักเตือนให้รู้จักทำบุญใส่บาตรไว้รอชาติหน้ามาเกิดใหม่ มีโอกาสได้เจอพระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกค่อยว่ากันใหม่ ก็คงจะอีกหลายแสนกัปแสนกัลป์ก็ได้ ในอีกนัยหนึ่ง ความก้าวหน้าแบบก้าวกระโดดของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่เป็นอัจฉริยะในยุคศตวรรษที่ ๒๑ นี้ ยิ่งก้าวหน้ามากเท่าไร ยิ่งเป็นการยืนยันความจริงในพระธรรมแห่งพระพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะพระธรรมในพระพุทธศาสนา คือ “**ต้นฉบับของทฤษฎีทั้งหมดของโลกียธรรม**” เพียงแต่ชาวพุทธเอง ไม่คืนรน ไม่ศึกษา ไม่ค้นคว้า ไม่วิจัย บรรดาศาสตร์ต่างๆ เหล่านี้อย่างจริงจัง ทั้งที่มีของที่อยู่ตรงหน้าตัวเอง แต่ยังไม่ค่อยสนใจ จนพวกฝรั่งคิดยามารักษาโรคนี้ให้ก่อน ก็แล้วกัน แต่อาจมีบางคนสงสัยว่า “**ตัวโง่**” มันเป็นแมงชนิดหนึ่งหรือเปล่า ตรงนี้เรื่องมันยาว พวกกันจบบาย แต่มีนักวิทยาศาสตร์ไทยที่ค้นพบอาหารเลี้ยงเซลล์สมองหรือระบบเซลล์ทั้งหมดด้วย “**อาหารชีวโมเลกุล**” แต่ถ้ามลาตมาๆ ก็หางานทำได้ยากในบ้านเมืองเรา กินเม็ดมะขามควัดึกว่า (อาหารชนชั้นสูงทางอิสาน) แข็งๆ ขบยาก ขบให้แตกทุกวันๆ น่าจะได้แรงสะท้อนที่เป็น “**สนามพลังงานควอนตัม**” (Quantum Energy Field) ระดับพลังงานทดแทนในอนาคต (Non-Mass Energy) แบบนี้พอจะชนะพวกนักวิทยาศาสตร์ฝรั่งได้บ้าง พวกเราศึกษาไม่ถึงขั้นเพียงพอเอง สนามพลังนี้ก็พอทำให้ระบบโครงสร้างสมองกลับคืนบ้านเดิมได้เหมือนกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ พวกกันทั้งประเทศกลายเป็นอัจฉริยะบุคคลได้บ้าง บุญวาสนามันได้แค่ไหน ก็เอาแค่นี้ มาปฏิบัติธรรมกันดีกว่า

อีกประการหนึ่ง อาจมีบางคนนึกคิดว่า เราจะรู้ได้อย่างไรว่า “**ภาวนามยปัญญา**” มีความแม่นยำถูกต้องได้จริง คือ ไว้ใจได้ (Reliability) และ เทียงตรง (Validity) สำหรับในข้อประเด็นนี้นั้น ผู้ปฏิบัติจริงย่อมเห็นแจ้งด้วยตนเอง ไม่ต้องไปหาไม้บรรทัดหรือเครื่องวัดอะไรมาวัดหรอก ถ้าอยากหลอกตัวเองก็เชิญตามสบาย ไม่มีใครไปว่าหรือตำหนิติเตียนอะไรได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้มาตรฐานเดียว (Single Standard) ไม่ใช่สองมาตรฐาน (Double Standard) นั่นคือ “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” [**อัญมณัมคังควิภาวนญาณ** คือ ญาณทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘] ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งไตรสิกขาที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งหลาย (วิสุทธิ ๘) ไม่มี



การพิสูจน์หาค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความน่าไวใจในระดับไหนทั้งนั้น เพราะการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเรื่อง “**การกำหนดจิตตามพิจารณาจิต**” เป็นความรู้ที่อยู่เหนือความจริงที่โลกบัญญัติสมมติขึ้นมา บุคคลผู้ที่จะบรรลุธรรมพิเศษ “**อริยมรรค**” (ธรรมขั้นบรรลุผลแห่งการปฏิบัติ) เหล่านี้ได้จะต้องเป็น “**คนดี-มีศีลธรรม**” เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว “**คนชั่ว-มีทรมปัญญา**” ไม่สามารถบรรลุธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ บุคคลกลุ่มหลังนี้ มีแต่จะ “**วิปาส ๔-อคติ ๔-อุปาทาน ๔-วิบัติ ๔-อวิชา ๔-อวิชา ๘**” เป็นแดนเกิด คลุกกรุ่นอยู่กับ “**โยคธรรม**” คือ กิเลสที่เป็นตัวการสวมแอก อันไม่ใช่ “**เอกายนมรรค**” คือ ข้อปฏิบัติอันประเสริฐที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความบริสุทธิ์หมดจด หมดความทุกข์ และบรรลุนิพพาน ที่เรียกว่า “**โพธิปักขิยธรรม ๓๗**” หมายถึง **ธรรมเครื่องเกื้อกูลความตรัสรู้ หรือสนับสนุนอริยมรรค** ได้แก่ **สติ ปัญญา ๔-สัมมปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมืองค์ ๘** ดังนี้

- (๑) “**สติปัญญา ๔**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริง
- (๒) “**สัมมปธาน ๔**” คือ ความเพียรชอบที่ละเว้นความชั่วและสร้างความดี
- (๓) “**อิทธิบาท ๔**” คือ คุณเครื่องให้ถึงทางแห่งความสำเร็จสมประสงค์
- (๔) “**อินทริย ๕**” คือ ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตนนำสัมปยุตตธรรมกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์
- (๕) “**พละ ๕**” คือ ธรรมเป็นกำลังให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงซึ่งธรรมตรงข้ามเข้าครอบงำไม่ได้
- (๖) “**โพชฌงค์ ๗**” คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้
- (๗) “**มรรคมืองค์ ๘**” คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทางดำเนินอันประเสริฐของพระอริยะ

ฉะนั้น ในการบรรลุธรรมพิเศษ ที่เรียกว่า “**อุตตริมนุสสธรรม**” (ธรรมพิเศษ-คุณพิเศษ-คุณพิเศษ) หมายถึง ธรรมยอดเยี่ยมของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ธรรมล้ำมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาบัติ อภิญญา มรรค และ ผล ดังกล่าวนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมฝึกฝนมาอย่างถูกต้องถูกวิธีตามพระวินัยทุกอย่างนั้น ย่อมสามารถตรวจสอบตนเองได้ ว่าบรรลุได้จริงหรือไม่ ไม่ต้องมีกรรมการตัดสินแต่อย่างใด แต่ถ้ามีข้อสงสัยในข้อประพฤติปฏิบัตินั้นๆ ก็สามารถสอบถามกับผู้รู้ผู้เป็นครูอาจารย์ด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ แต่ต้องจำไว้ว่า “**ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน**” การรู้ความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม จิตของผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ย่อมรู้ได้ด้วยตนเอง เพราะอาศัย (๑) **ปัญญา-ความรอบรู้ อภิญญา-ความรู้ยิ่ง** (๒) **ญาณ-ความหยั่งรู้** (๓) **ทัสสนะ-การเห็นได้ด้วยสมาธิและอุเบกขา** ที่เรียกว่า (๑) **ปัญญาในสมาธิ** นั่นคือ “**สมถพละ-เจโตวิมุตติ**” กับ (๒) **ปัญญาในวิปัสสนา** นั่นคือ “**วิปัสสนาพละ-ปัญญาวิมุตติ**” บุคคลผู้ทำจริงเท่านั้น จึงจะเห็นความจริงโดยปรมัตถ์ พวงปัญญาทางอิ่งทางเขียดนั้น มีแต่จะหลงมกมายในภพภูมิแห่งการเจริญภาวนา โดยเฉพาะการก้าวไปสู่ขั้นวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ผ่านพ้นจาก (๑) **นามรูปปริจเฉทญาณ** (๒) **ปัจจัยปริคคหญาณ** (๓) **สัมมสนญาณ** ไปสู่ภูมิแห่งวิปัสสนาญาณทั้ง ๕ โดยเฉพาะ “**อุทยัพพยานุปัตสนาญาณ**” หมายถึง ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ คือ พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไปล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด แต่ภูมิที่อยู่ระหว่าง (๑) **สัมมสนญาณ** กับ (๒) **อุทยัพพยานุปัตสนาญาณ** นั้น เป็นช่วงที่วิปัสสนาไม่แก่กล้าเพียงพอ ที่เรียกว่า “**ตรุณวิปัสสนา**” คือ วิปัสสนาอ่อนๆ ได้แก่ (๑)





**สังขารปริจเฉทญาณ** หรือ **นามรูปปริจเฉทญาณ (๒) กังขาวิตรณญาณ** หรือ **ปัจฉยปริคคญาณ (๓) สัมมสนญาณ** และ (๔) **มัคคามัคคญาณ** ในตอนนี้ วิปัสสนูปกิเลสจะเกิดขึ้น ชวนให้สำคัญคิดว่าถึงจุดหมาย แต่เมื่อรู้เท่าทัน กำหนดแยกได้ว่าอะไรเป็นทาง และอะไรมิใช่ทาง ก็จะผ่านพ้นไปได้ **“อุทฺทัพพญาณ”** นั่นก็จะพัฒนาเป็น **“มัคคามัคคญาณ”** เข้าถึงขั้นของ **“วิสุทฺธิ”** คือ ความบริสุทธิ์ที่สำคัญขั้นหนึ่ง เรียกว่า **“มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทฺธิ”** (ข้อ ๕ ในวิสุทฺธิ ๗) ดังนี้

**“มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทฺธิ”** หมายถึง ความหมจดจ่อแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง คือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณากลาป จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อันเรียกว่า **“อุทฺทัพพยานุปัสสนา”** เป็นตรุณวิปัสสนา คือ วิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี **“วิปัสสนูปกิเลส”** เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั่นแลเป็นทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถิ คือ **“วิปัสสนาญาณ”** นั้นต่อไป

**“วิปัสสนูปกิเลส ๑๐”** หมายถึง อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา ชรรมารมณฺ์ที่เกิดแก่ผู้ได้ตรุณวิปัสสนา หรือวิปัสสนาอ่อนๆ ทำให้เข้าใจผิดว่าตนบรรลุมรรคผลแล้ว เป็นเหตุขัดขวางให้ไม่ก้าวหน้าต่อไปในวิปัสสนาญาณ ได้แก่

- (๑) **“โอภาส”** คือ แสงสว่าง
- (๒) **“ปีติ”** คือ ความอิมใจปลาบปลื้มเต็มไปทั้งตัว
- (๓) **“ญาณ”** คือ ความรู้ที่คมชัด
- (๔) **“ปัสสัทธิ”** คือ ความสงบเย็นกายใจ
- (๕) **“สุข”** คือ ความสุขนํ้าชื่นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๖) **“อธิโมกข์”** คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง
- (๗) **“ปีคคาหะ”** คือ ความเพียรที่พอดี
- (๘) **“อุปฺปฏิฐาน”** คือ สติชัด
- (๙) **“อุเบกขา”** คือ ความวางจิตเป็นกลางที่ลงตัวสนิท
- (๑๐) **“นิกันติ”** คือ ความติดใจพอใจ

**“ธัมมุทฺถัจจะ-ชรรมุทฺถัจจ”** หมายถึง ความฟุ้งซ่านด้วยสำคัญคิดในธรรม คือ ความฟุ้งซ่านเนื่องจากเกิดวิปัสสนูปกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นแล้วสำคัญคิดว่าตนบรรลุธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน จิตก็เลยคลาดเขวออกไปเพราะความฟุ้งซ่านนั้น ไม่เกิดปัญญาที่จะเห็นไตรลักษณ์ได้จริง



เพราะฉะนั้น เมื่อ “อุทฺทฺยพพยญาณ” ที่ก้าวมาถึงตอนนี้ คือ เป็นวิปัสสนาญาณที่เดินถูกทาง ผ่านพ้น “วิปัสสนูปกิเลส” มาได้แล้ว ได้ชื่อว่าเป็น “พลววิปัสสนา” (วิปัสสนาที่มีกำลัง หรือแข็งกล้า) แต่ช่วง (๑) **ภยตฺถุปฺปฏิฐานญาณ** (๒) **อาทินวานุปฺปัสสนาญาณ** (๓) **มฺมุญฺจิกุทฺถมยตาญาณ** และ (๔) **สังขารูปกขาญาณ** ที่เกิดขึ้น “วิปัสสนาญาณ ๕” (ญาณที่นับเข้าในวิปัสสนา หรือที่จัดเป็นวิปัสสนา คือ เป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง) นั้น ย่อมเป็น “พลววิปัสสนา” คือ วิปัสสนามีกำลังแข็งกล้า เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดแจ้งยิ่งขึ้น ให้พิจารณาญาณในวิปัสสนาทั้งหมด ที่เรียกว่า “ญาณ ๑๖-โศปสญาณ” ส่วน ข้อ ๔-ข้อ ๑๒ เรียกว่า “วิปัสสนาญาณ ๕” ดังนี้

“ญาณ ๑๖-โศปสญาณ” หมายถึง ความหยั่งรู้ ในที่นี้หมายถึงญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด ให้พิจารณาถึง “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญานิคม” ได้แก่

- (๑) **“นามรูปปริจเจตญาณ”** คือ ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป นั่นคือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่ รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม ซึ่งทำให้เห็น “ขั้น ๕” [อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข-สังสารทุกข ให้ดูภาคผนวก-เบญจขั้น ๕] ทั้งหมด = “ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒”
- (๒) **“ปัจจยปริคคหญาณ”** คือ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป นั่นคือ รู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนว “ปัจจยสมุปบาท” ก็ดี ตามแนว “กฎแห่งกรรม” ก็ดี ตามแนว “วิภูฏะ ๓” ก็ดี เป็นต้น ซึ่งทำให้เห็น “ปัจจยสมุปบาท ๑๒” และ “ปัจจยสมุปบันนธรรม” [ภวจักร] ทั้งหมด = “ปัจจยสมุปบาท ๑๒”
- (๓) **“สัมมสนญาณ”** คือ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์ นั่นคือ ยก รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข มิใช่ตัวตน ซึ่งทำให้เห็น “ไตรลักษณ์” ทั้งหมด = “สามัญลักษณะ ๓”
- (๔) **“อุทฺทฺยพพยวิปัสสนาญาณ”** คือ ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ นั่นคือ พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขั้น จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไป ล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด [จากข้อ ๔-๑๒ = วิปัสสนาญาณ ๕] = “ปัญญาเห็นธรรม” [ไตรลักษณ์ กับ กิจในอริยสัจ ๔] ได้แก่ ปริชฺญา-ปหานะ-สัจจิกิริยา-ภาวนา]
- (๕) **“ภังคานุปฺปัสสนาญาณ”** คือ ญาณอันตามเห็นความสลาย นั่นคือ เมื่อเห็นความเกิดดับเช่นนั้นแล้ว คำนึงเด่นชัดในส่วนความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไป ทั้งหมด = “อนัตตตา”
- (๖) **“ภยตฺถุปฺปฏิฐานญาณ”** คือ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว นั่นคือ เมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนั้นแล้วสังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใด คติใด ก็ปรากฏเป็นของน่ากลัวเพราะล้วนแต่จะต้องสลายไปไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น = “อนิจจตา”



- (๗) **“อาทีนวานุปัสสนาญาณ”** คือ ญาณอันคำนึงเห็นโทษ นั่นคือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงซึ่งล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษเป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์ = **“ทุกขตา”**
- (๘) **“นิพพิทานุปัสสนาญาณ”** คือ ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย นั่นคือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่าย ไม่เพิลิดเพิลินติดใจ = **“วิราคะ”**
- (๙) **“มฺหุจฺจตุกฺกมฺยาญาณ”** คือ ญาณอันคำนึงด้วยใครจะพ้น ไปเสีย นั่นคือ เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้น ไปเสียจากสังขารเหล่านั้น = **“นิโรธะ”**
- (๑๐) **“ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ”** คือ ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง นั่นคือ เมื่อต้องการจะพ้น ไปเสีย จึงกลับหัน ไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดเปลื้องออกไป = **“มรรค”** [ปหานะ]
- (๑๑) **“สังขารูปกขาญาณ”** คือ ญาณอันเป็น ไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร นั่นคือ เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสถานะของสังขารตามความเป็นจริง ว่ามีความเป็นอยู่เป็น ไปของมันอย่างนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่หันมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้ = **“อุเบกขา”** [“ตฺตรมฺหฺมตฺตูปกขา” —อุเบกขาในความเป็นกลางในธรรมนั้นๆ]
- (๑๒) **“ตัจฺจานุโลมิกญาณ-อนุโลมญาณ”** คือ ญาณอันเป็น ไปโดยอนุ โลมแก่การหยั่งรู้หรือริยัจจ์ นั่นคือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรง ไปสู่นิพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อ **“การตรัสรู้หรือริยัจจ์”** ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของ **“วิปัสสนาญาณ”** ต่อจากนั้นก็เกิด **“โคตรภูญาณ”** มากั้นกลาง แล้วเกิด **“มรรคญาณ”** [มคฺคญาณ] ให้สำเร็จความเป็น **“อริยบุคคล”** ต่อไป = **“อริยัจจ์ ๔”**
- (๑๓) **“โคตรภูญาณ”** คือ ญาณครอบโคตร นั่นคือ ความหยั่งรู้ที่เป็นหัวต่อแห่งการข้ามพ้นจาก **“ภาวะปุถุชน”** เข้าสู่ **“ภาวะอริยบุคคล”** = **“ญาณคั่นระหว่างโลกียะกับโลกุตตระ”**
- (๑๔) **“มคฺคญาณ”** คือ ญาณในอริยมรรค นั่นคือ ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จ **“ภาวะอริยบุคคล”** แต่ละขั้น ซึ่งทำให้เห็น **“อริยัจจ์ ๔”** ทั้งหมด = **“โลกุตตรมรรค** [มรรค ๔-มคฺคสังคี-มคฺคญาณแห่งมรรค ๘]”
- (๑๕) **“ผลญาณ”** คือ ญาณในอริยผล นั่นคือ ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยบุคคลขั้นนั้นๆ = **“โลกุตตรผล** [ผล ๔-ผลสมังคี-ผลญาณแห่งมรรค ๘]”
- (๑๖) **“ปัจจเวกขณญาณ”** คือ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน นั่นคือ สำราญรู้มรรคผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ ซึ่งสุดท้ายทำให้เกิด **“อาสวักขยญาณ”** = **“ปัญญาตรัสรู้”** [สัมโพธิ-นิพพาน ๒]



ด้วยเหตุนี้ บุคคลผู้มีความเห็นผิดพลาดอย่างยิ่ง มีที่สุด ๒ อย่าง มีทิวฏฐิ ๒-ทิวฏฐิ ๓ มีความเชื่อในลักทินอก พระพุทธศาสนา ๓ อย่าง ประกอบกับมี วิปลาส ๔ วิบัติ ๔ อคติ ๔ พร้อมด้วย มิจฉัตตะ ๑๐ เป็นกำลังเสริม อีก ย่อมเป็นบุคคลผู้หนีจากขุมนรกได้ยาก ที่เรียกว่า “อบายภูมิจ ๔” หมายถึง ภูมิจที่ปราศจากความเจริญ ได้แก่

- (๑) “**นิริยะ**” คือ นรก สภาวะหรือที่อื่น ไม่มีความสุขความเจริญ ภาวะเร่าร้อนกระวนกระวาย
- (๒) “**ตริจฉานโยนิ**” คือ กำเนิดตริจฉาน พวกมีดมัวโง่เขลา
- (๓) “**ปิตติวิสัย**” คือ แคนเปรด ภูมิจแห่งผู้ทิวกระหายไร้สุข
- (๔) “**อสุรกาย**” คือ พวกอสุร พวกหวาดหวั่นไร้ความรื่นเริง

ฉะนั้น บุคคลประเภทดังกล่าวนี้ จะเรียกว่า “**อัญญุชฌ-พาลัญญุชฌ**” คือ ชนผู้หลงทิวไม่ได้ศึกษาพระธรรม หรือ “**อัสสุตวาญญุชฌ**” คือ “**ชนผู้ไร้การศึกษาพระธรรม**” ถึงแม้จะมีการศึกษาตีทางโลกจนถึงขั้นปริญญาเอกก็ตาม ก็ยังเรียกว่า “**ชนผู้ไร้การศึกษาพระธรรม**” เช่นเดิม มีปัญญาแต่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาพระธรรมอย่างแท้จริง เปรียบอุปมาเหมือนกับ “**ผู้มีโอกาสเห็นผู้พระไตรปิฎก แต่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาจริง ได้แค่เพียงแต่ มอง**” (บางทีอาจไม่รู้ด้วยว่าเป็นผู้เก็บอะไรในนั้น) เพราะฉะนั้น จึงไม่เห็นของดีในพระไตรปิฎก ถ้ามีเวลาวางขายังไม่หัก ยังเดินได้คืออยู่ ก็แวะไปขอกุญแจพระสงฆ์องค์เจ้าท่าน ขออ่านพระไตรปิฎกให้พระคุณเจ้า ท่านได้ฟังหน่อย เพราะบางทีท่านก็ไม่ค่อยได้เปิดดูพระไตรปิฎกเลย สงสารคนรวมเงินปัจจัยจัดซื้อถวายวัดบ้าง ถ้าจะให้ดีกว่านี้ ควรจัดแข่งขันอ่านพระไตรปิฎกแข่งกัน จัดเป็นงานวัดใหญ่ประจำทุกวันอาทิตย์ก็ได้ วันรุ่งจะได้หันมาสนใจพระศาสนามากขึ้น ไม่ไปจิ้มไอซ์ชนเสาไฟฟ้าตายโหงกันเล่นเปล่าๆ ดีกว่าสร้างวัดตุสถานใหญ่โตหาประโยชน์ไม่ได้ สร้างมนุษย์พันธุ์ดีมีศีลธรรมดีกว่ากันเยอะเลย แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูก ด้วยมีความศรัทธาในเรื่อง “**กฎแห่งกรรม**” ที่เรียกว่า “**กรรมสัทธา-วิปากสัทธา**” และ “**กฎแห่งกรรมของสัตว์-กัมมัตสคตา**” อันเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล และเพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจที่ถูกต้องว่า “**ทำดี-ย่อมได้ดี**” และ “**ทำชั่ว-ย่อมได้ชั่ว**” จนรวมถึง การเกิดความรู้แจ้งหรือความรู้วิเศษแห่ง “**วิชชา ๓**” นั่นเอง อันเกิดจากการปฏิบัติธรรมในส่วนที่เรียกว่า “**สมถภาวนา**” (เจโตวิมุตติ) ด้วยการเจริญรูปฌานทั้ง ๔ อย่าง จนถึงขั้นสูงสุดในภูมิแห่งรูปาวจรธรรม ที่เรียกว่า “**จตุตถฌาน: อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ**” ซึ่งทำให้จิตปราศจากนิวรณ์ อวิชชา อรติ และ อกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่า “**จิตประภัสสร**” ทำให้สงบระงับกิเลสอย่างกลาง คือ “**ปริยัญญานกิเลส: อุปกิเลสทั้งหลาย**” ได้ จึงมีปริชาสามารถหยั่งรู้ถึงความจริงที่ตามที่เป็นจริงได้ คือ การเกิดการเห็นแจ้งด้วยปัญญาหยั่งรู้ ที่เรียกว่า “**ญาณทัตสนะ**” หรือเรียกอีกอย่างว่า “**ยถาภูตญาณทัตสนะ**” อันเป็นสมถผลที่เกิดจากอำนาจจิตที่เป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ คือ “**อัปปนาสมาธิ**” ในรูปฌานขั้น “**จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔**” ดังนี้



(๑) “บุพเพนิวาสานุสสติ-บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” หมายถึง ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ดังนี้

[๒๖๔] คุณอนวัจระ เธอนั้นเพียงจกหวังว่า เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ พึงระลึกได้ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอด “สังวัฏฏ์” [คือ ระยะเวลาเมื่อกัปเสื่อม ยากที่จะนับว่าเท่านั้นปี เท่านั้นร้อยปี เท่านั้นพันปี หรือ เท่านั้นแสนปี] เป็นอันมากบ้าง ตลอด “วิวัฏฏ์” [คือ ระยะเวลาเมื่อกัปกลับเจริญ ก็ยากที่จะ นับว่าเท่านั้น ปีเท่านั้นร้อยปี เท่านั้นพันปี หรือเท่านั้นแสนปี] เป็นอันมากบ้าง ตลอด “สังวัฏฏ์ วิวัฏฏ์” [คือ ระยะเวลาเมื่อกัปเสื่อมและระยะเวลาเมื่อกัปกลับเจริญ] เป็นอันมากบ้างว่า ในภพ โน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์ อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพ โน้น แม้ในภพนั้น เราก็ตได้ มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์ อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราพึงระลึกชาติ ก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่เธอจัก บรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถใน “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” นั้นๆ

คำว่า “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” ได้แก่ ญาณอันสัมปยุตด้วยการตามระลึกถึงขันธอันเคยอาศัย ในกาลก่อน อธิบายว่า “ปัญญาในอัปนา” ซึ่งเป็นขณะแห่งจิตดวงหนึ่ง สัมปยุตด้วย “สติ” เป็น เครื่องตามระลึกถึงขันธอันเคยอาศัยแล้วในกาลก่อน มีประการตามที่กล่าวแล้ว พระผู้มีพระภาค เจ้าตรัสไว้ด้วยคำว่า “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” แม่นี่ (พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิม ปิณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 465-466 FILE 20)



“บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” (พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 7 FILE 01)

เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเพื่อ “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” เรานั้นย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกชาติได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติ ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอด “สังวัฏฏกัลป์” เป็นอันมากบ้าง ว่าตลอด “วิวัฏฏกัลป์” เป็นอันมากบ้าง ตลอด “สังวัฏฏวิวัฏฏกัลป์” เป็นอันมากบ้าง ว่าในภพนั้น เราได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจืดจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพโน้นนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจืดจากภพโน้นนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอุเทศ พร้อมทั้งอาการ ด้วยประการฉะนี้ พราหมณ์ “วิชาที่หนึ่ง” นี้แล เราได้บรรลุแล้วในปฐมยามแห่งราตรี “อวิชา” เรากำจัดได้แล้ว วิชาเกิดแก่การแล้ว ความมืด เรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดแก่เราแล้ว เหมือนที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร เผากิเลส ตั้งจิตไปแล้วอยู่ขณะนั้น ความชำแรกออกครั้งที่หนึ่งของเรานี้แล ได้เป็นเหมือนการทำลายออกจากกระเปาะฟองแห่งลูกไก่ ฉะนั้น (พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 7 FILE 01)

(๒) “จตุปปาทญาณ” หมายถึง ญาณกำหนดรู้จุดและอุปบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม ดังนี้

เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ได้น้อมจิต ไปเพื่อ “จตุปปาทญาณ” (ทิพพจักขุญาณ) เครื่องรู้จุดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เรานั้นย่อมแลเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุด กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยักษุอันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรมว่า หมู่สัตว์ผู้เกิดเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วย กายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ หมู่สัตว์ผู้เกิดเป็นอยู่เหล่านี้ เบื้องหน้าแต่แตกกายตายไปเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือว่าหมู่สัตว์ผู้เกิดเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วย กายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ หมู่สัตว์ผู้เกิดเป็นอยู่เหล่านี้ เบื้องหน้าแต่แตกกายตายไป เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เราย่อมแลเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุด กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย “ทิพยักษุ” อันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรมด้วยประการดังนี้ พราหมณ์ “วิชาที่สอง” นี้แล เราได้บรรลุแล้วในมัชฌิมยามแห่งราตรี “อวิชา” เรากำจัดได้แล้ว “วิชา” เกิดแก่เราแล้ว ความมืด เรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดแก่เราแล้ว เหมือนที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเผา



กิเลส สงัดใจไปแล้วอยู่นั้น ความชำแรกออกครั้งที่สองของเรานี้แล ได้เป็นเหมือนการทำลาย  
ออกจากกระเปาะฟองแห่งลูกไก่ ฉะนั้น (พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 8-7  
FILE 01)

(๓) “**อาสวักขยญาณ**” หมายถึง ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ดังนี้

เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้ง  
มั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเพื่อ “**อาสวักขยญาณ**” เรานั้น ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า  
นี้ทุกข์ ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้เหตุให้เกิดทุกข์ ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ความดับทุกข์ ได้รู้ชัด  
ตามเป็นจริงว่า นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า เหล่านี้ “**อาสวะ**” (อา  
สวะ ๓) ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้เหตุให้เกิดอาสวะ ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ความดับอาสวะ ได้  
รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเรานั้นรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิต  
ได้หลุดพ้นแล้วแม้จาก “**กามาสวะ**” (กาม) ได้หลุดพ้นแล้วแม้จาก “**ภวาสวะ**” (ภพ) ได้หลุดพ้น  
แล้วแม้จาก “**อวิชชาสวะ**” (อวิชชา) เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ได้มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว ได้รู้ด้วย  
ปัญญาอันยิ่งว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อ  
ความเป็นอย่างนี้มีไม่ได้มี พราหมณ์ “**วิชชาที่สาม**” นี้แล เราได้บรรลุแล้วในปัจฉิมยามแห่งราตรี  
“**อวิชชา**” เรากำจัดได้แล้ว “**วิชชา**” เกิดแก่เราแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดแก่เรา  
แล้ว เหมือนที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเผากิเลส สงัดใจไปแล้วอยู่ ฉะนั้น ความชำ  
แรกออกครั้งที่สามของเรานี้แล ได้เป็นเหมือนการทำลายออกจากกระเปาะฟองแห่งลูกไก่  
ฉะนั้น (พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 8-9 FILE 01) หมายเหตุ: การได้บรรลุ  
ถึง “**อาสวักขยญาณ**” (ความตรัสรู้) ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระพุทธองค์ทรงได้ในยาม  
สุดท้ายแห่งราตรี วันตรัสรู้

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมเจริญธรรมทั้งหลายด้วยความถูกต้องตามสมควรแก่ธรรม “**สัมมานุธรรมปฏิบัติ**”-**สัมมา  
นุธรรมปฏิบัติ**” เรียกอีกอย่างว่า “**ธรรมานุธรรมปฏิบัติ**” หมายถึง การประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม นั่นคือ  
การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลัก เช่น หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ และเข้าแนวกบธรรมที่เป็น  
จุดมุ่งหมาย หรือปฏิบัติถูกต้องตามกระบวนการธรรม ซึ่งหมายถึง บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วย “**สัมมาทิฏฐิ-ทิฏฐิ  
สัมปทา**” ได้ปฏิบัติธรรมศึกษาค้นคว้าตามลำดับ ที่เรียกว่า “**อนุப்புพพิชชา**” ได้แก่ (๑) อธิศีลสิกขา:  
**สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ** เพื่อดับระงับกิเลสอย่างหยาบ ที่เรียกว่า “**วิติกมมกิเลส**” (๒) อธิจิต  
ตสิกขา: **สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ** เพื่อดับระงับกิเลสอย่างกลาง ที่เรียกว่า “**ปริยัญ्ञานกิเลส**”  
และ (๓) อธิปัญญาสิกขา: **สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ** เพื่อดับระงับกิเลสอย่างละเอียด ที่เรียกว่า “**อนุสย  
กิเลส**” (กิเลสอนุสัย) ตามลำดับ ฉะนั้น การบรรลุความตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณได้นั้น จึงเกิดจาก (๑) โลภีย  
สัมมาทิฏฐิ กับ (๒) โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ ที่เป็นสัมปยุตตธรรมแห่งเอกภาพเดียวกัน ทั้งฝ่ายสมถะและ



วิปัสสนาพละ (เจโตวิมุตติกับปัญญาวิมุตติ) ไม่ใช่เอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในความแตกต่างระหว่าง “ภาวะอันถูกต้อง” กับ “ภาวะอันผิด” ให้เปรียบเทียบระหว่าง (๑) สัมมัตตะ ๑๐ กับ (๒) มิจฉัตตะ ๑๐ ดังนี้

“สัมมัตตะ ๑๐” หมายถึง *สภาวะที่ถูกต้อง-สิ่งที่ถูกต้อง* ได้แก่

- (๑) “**สัมมาทิฏฐิ**” คือ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้อริยสัจ ๔ เห็นไตรลักษณ์ รู้อกุศลและอกุศลมูลกับ กุศลและกุศลมูล หรือ เห็นปฏิจสมุปบาท
- (๒) “**สัมมาสังกัปปะ**” คือ คำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมะ อพยาบาท อวิหิงสา
- (๓) “**สัมมาวาจา**” คือ เจรจาชอบ ได้แก่ วชิสุจิริต ๔
- (๔) “**สัมมากัมมันตะ**” คือ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจิริต ๓
- (๕) “**สัมมาอาชีวะ**” คือ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจลาชีพ ประกอบสัมมาชีพ
- (๖) “**สัมมาวายามะ**” คือ พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน ๔ หรือ สัมมปปธาน ๔
- (๗) “**สัมมาสติ**” คือ ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ สติปฏิฐาน ๔
- (๘) “**สัมมาสมาธิ**” คือ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔
- (๙) “**สัมมาญาณ**” คือ รู้อชอบ ได้แก่ ผลญาณ และ ปัจจเวกขณญาณทั้ง ๑๕ ประเภท
- (๑๐) “**สัมมาวิมุตติ**” คือ หลุดพ้นชอบ ได้แก่ อรหัตตผลวิมุตติ

“มิจฉัตตะ ๑๐” หมายถึง *ภาวะที่ผิด-ความเป็นสิ่งที่ผิด* ได้แก่

- (๑) “**มิจฉาทิฏฐิ**” คือ เห็นผิด ได้แก่ ความเห็นที่ไม่นำไปสู่ความพ้นทุกข์
- (๒) “**มิจฉาสังกัปปะ**” คือ คำริผิด ได้แก่ ความคำริที่เป็นอกุศลทั้งหลาย ตรงข้ามจากสัมมาสังกัปปะ
- (๓) “**มิจฉาวาจา**” คือ วาจาผิด ได้แก่ วชิสุจิริต ๔
- (๔) “**มิจฉากัมมันตะ**” คือ กระทำผิด ได้แก่ กายทุจิริต ๓
- (๕) “**มิจฉาอาชีวะ**” คือ เลี้ยงชีพผิด ได้แก่ เลี้ยงชีพผิดในทางทุจิริต
- (๖) “**มิจฉาวายามะ**” คือ พยายามผิด ได้แก่ ความเพียรตรงข้ามกับสัมมาวายามะ
- (๗) “**มิจฉาสติ**” คือ ระลึกรู้ผิด ได้แก่ ความระลึกรู้ถึงเรื่องราวที่ล่วงแล้วในทางอกุศล อันจัดเป็นสติ เทียม เป็นเหตุชักนำใจให้เกิดกิเลสมีโลภะ มานะ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น
- (๘) “**มิจฉาสมาธิ**” คือ ตั้งจิตผิด ได้แก่ ตั้งจิตเพ่งเล็งในกามราคะ พยาบาท เป็นต้น หรือเจริณูสมาธิ แล้ว หลงเพลิน ติดหมกมุ่นนำไปใช้ผิดทาง ไม่เป็นไปเพื่อญาณทัสสนะ และความหลุดพ้น
- (๙) “**มิจฉาญาณ**” คือ รู้อผิด ได้แก่ ความหลงผิดที่แสดงออกในการคิดอุปายทำความชั่ว และในการพิจารณาทบทวนว่าความชั่วนั้นๆ ตนกระทำได้อย่างดีแล้ว เป็นต้น
- (๑๐) “**มิจฉาวิมุตติ**” คือ หลุดพ้นผิด ได้แก่ ยังไม่ถึงวิมุตติ สำคัญว่าถึงวิมุตติ หรือสำคัญผิดในสิ่งที่มีใช้วิมุตติว่าเป็นวิมุตติ





จะนั้น ภาวะจิตที่ถูกต้องกับภาวะจิตที่ผิดนั้น ทำให้เห็นความแตกต่างในธรรมชาติระหว่าง “กุศลธรรม” กับ “อกุศลธรรม” และพิจารณาเห็น “สุคติ” กับ “ทุคติ” ที่เรียกว่า “สังสารทุกข์แห่งภวจักร” อันเป็นเรื่องต้องปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึง “อานนตฺตา” (จุดถดถอย-อรุณานันต์: อากาสาณัญญาตนะ-วิญญาณัญญาตนะ-อากิญจัญญาตนะ-เนวสัจญานาสนัญญาตนะ) ด้วยจิตที่บริสุทธิ์ปราศจากนิเวศน์ อวิชชา อรติ และอกุศลธรรมทั้งหลาย ที่เรียกว่า “จิตประภัสสร” (จุดถดถอยกุศลจิต: อุเบกขา-เอกกคตาแห่งสมาธิ) หมายถึง ภาวะจิตที่ “หมจดจ-สะอาด-บริสุทธิ์-ผ่องใส-เบิกบาน-ไม่มีมลทิน-ปราศจากอุปกิเลส-อ่อน-ควรแก่งาน-มั่นคง-ไม่หวั่นไหว” ซึ่งเป็นบาทฐานที่ทำให้เกิด “วิชา ๓” คือ *ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ* ได้แก่ (๑) *บุพเพนิวาสานุสสติญาณ* (๒) *จุตูปปาตญาณ* (๓) *อสาวิกขณญาณ* ตามลำดับ ญาณในธรรมดังกล่าวนี้ จะเป็นบาทฐานสำคัญในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เรียกว่า “ญาณ ๑๖-โสหตญาณ” เพราะฉะนั้น “วิชา ๓” จึงเป็นแหล่งกำเนิดความรู้หรือปัญญาที่ประกอบด้วยปริชาหยังรู้ (ญาณทัสสนะ) ที่ทรงพลังอำนาจจากจิตตสมาธิแห่งจุดถดถอย นั้นเอง จึงทำให้เกิดปัญญาในวิปัสสนาอีกชั้นหนึ่ง แต่ก็ไม่ควรละเลยในการเจริญปัญญาที่เกิดจากการมนสิการกรรมฐานบ่อยๆ อย่างสืบเนื่อง ที่เรียกว่า “อนุบุพพปฏิบัติ” ได้แก่ *อนุวิปัสสนา ๓ มหาวิปัสสนา ๑๘ การจำแนกอารมณ์ ๓๘ โภธิปักขิยธรรม ๓๗* ที่ต้องปฏิบัติด้วย “อนุบุพพสิกขา” ได้แก่ “ศีล-สมาธิ-ปัญญา” หรือ “ไตรสิกขา” นั้นเอง หลักธรรมเหล่านี้ เปรียบเสมือนข้อสรุปในทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความตรัสรู้ในธรรมทั้งหลาย เพื่อไม่ให้หลงทางหลงทิศในการปฏิบัติธรรมที่ถูกวิธี การศึกษา การค้นคว้า การวิจัยธรรม หรือ การจำแนกแจกธรรม ที่ทำให้มาก ทำให้บริบูรณ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทำให้ไพบูลย์ยิ่งขึ้นไป จึงเป็นข้อประพฤติปฏิบัติที่ไม่ควรละเว้นด้วยความประมาทในธรรมทั้งหลาย และไม่ควรละคุณสมบัติของผู้คงแก่เรียน “พหุสัจจะ” หมายถึง ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ความเป็นผู้ได้เรียนรู้อีกมาก หรือ คงแก่เรียน มีองค์ ๕ คือ (๑) “พหุสุตฺตา” คือ ได้ยินได้ฟังมาก (๒) “ชตา” คือ ทรงจำไว้ได้ (๓) “วจสา ปริจิตตา” คือ คล่องปาก (๔) “มนสาธุเปกฺขิตตา” คือ เจนใจ (๕) “ทัญญิยา สุปฺปฏิวิทฺธา” คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี ถ้าคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ไม่ปรากฏในตัวบุคคลผู้ปฏิบัติแล้ว โอกาสที่จะตรัสรู้ในธรรมทั้งหลายได้นั้น ก็คงจะเป็นเรื่องไกลตัวไปอีกนาน เพราะไม่ถึงพร้อมด้วย “โยนิโสมนสิการ” (การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิดคิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสถานะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย) ย่อมไม่เกิดบุญนิมิตแห่งอริยมรรคมงคล ๘ ได้จริง [อัญมณฺคังควิภาวนญาณ คือ ญาณทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘] อันเป็นแนวคิดแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” (The Middle Path) ที่หมายถึง “สัมมาทิฏฐิ” (Right View) ที่แตกต่างจาก “มิจฉาทิฏฐิ” (False View) ดังนั้น คำว่า “ศีล” (Morality) คือ ความถูกต้องเป็นปกติ คำว่า “สมาธิ” (Concentration) คือ จิตที่ปราศจากนิเวศน์ และ คำว่า “ปัญญา” (Wisdom) คือ ความรอบรู้ด้วยการหยั่งรู้ที่ถูกต้อง จึงเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลสนับสนุนความตรัสรู้หรือริยสังขารทั้งหลายได้จริง.

